BIBLIOTEKARZ PODLASKI
1/2020 (XLVI)
<https://doi.org/10.36770/bp.433>
ISSN 1640-7806 (druk) ISSN 2544-8900 (online)
www.bibliotekarzpodlaski.pl

Filip A. Jakubowski*

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

<https://orcid.org/0000-0001-6152-8114>

Nowe ustalenia w sprawie księgozbioru Antoniego Muchlińskiego oraz odnaleziona *Grammatica Arabica cum Fabuli Lokmani* Erpeniusa z jego zbiorów

Streszczenie: Artykuł składa się z dwóch części. Pierwsza z nich bada losy księgozbioru XIX-wiecznego orientalisty Antoniego Muchlińskiego na podstawie korespondencji pomiędzy Ignacym Polkowskim i Kosińskim. Lokalizacja zakupionych przez Muchlińskiego rękopisów była już wcześniej badana, poniższa praca śledzi nieznane losy jego książek. Część z nich zakupił po śmierci Muchlińskiego ks. Ignacy Polkowski. Druga część tekstu dotyczy odnalezionego w Bibliotece Uniwersyteckiej w Poznaniu XVIII-wiecznego egzemplarza *Grammatica Arabica cum Fabuli Lokmani* Thomasa Erpeniusa, zawierającego autograf Muchlińskiego oraz listę 40 książek z jego biblioteki o tematyce orientalnej.

Słowa-klucze: Antoni Muchliński, Thomas Erpenius, Ignacy Polkowski, księgozbiory orientalne, handel książkami.

* Filip A. Jakubowski – dr; historyk i arabista, adiunkt w Zakładzie Arabistyki i Islamistyki Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu; członek Polskiego Towarzystwa Orientalistycznego oraz Polskiego Towarzystwa Historycznego; jest absolwentem Szkoły Języka Arabskiego dla Obcokrajowców w Damaszku oraz stypendystą Fundacji Lanckorońskich; autor licznych studiów, m.in. *Arabskie tłumaczenie dzieł Tolkiena* (2016), *Kalendarz z Kordoby jako źródło do badania średniowiecznego środowiska geograficznego Andaluzji* (2018).

New findings on the subject of Antoni Muchliński's book collection and the discovered Erpenius's "Grammatica Arabica cum Fabuli Lokmani" from his private library

Summary: The article is divided into two parts. The first part studies the history of the book collection owned by the 18th century orientalist Antoni Muchliński, based on the correspondence with Ignacy Polkowski and F. Kosiński. The location of the manuscripts purchased by Muchliński was previously investigated, whereas this study sheds some light on the unknown fate of his books. A number of these volumes were bought by Rev. Ignacy Polkowski after Muchliński's death. The second part of the text is concerned with the 18th century copy of "Grammatica Arabica cum Fabuli Lokmani" written by Thomas Erpenius, which was discovered in the Poznań University Library and which contains Muchliński's autograph as well as a list of 40 books from his oriental library.

Key words: Antoni Muchliński, Thomas Erpenius, Ignacy Polkowski, oriental book collection, bookselling.

Przez wiele lat po śmierci jednego z pierwszych polskich arabistów, Antoniego Muchlińskiego (1808–1877), losy jego pokaźnego księgozbioru pozostawały szerzej nieznane albo – co najwyżej – o nich wzmiankowano¹. Na podstawie lektury korespondencji ks. Ignacego Polkowskiego z F. Kosińskim oraz innych źródeł i opracowań poniżej przedstawione są losy księgozbioru orientalisty.

Jedna z książek z kolekcji Muchlińskiego została odnaleziona w Bibliotece Uniwersyteckiej w Poznaniu. Jest to *Grammatica Arabica...* Thomasa Erpe-

¹ Jak czyni to A. Mrozowska, *Działalność Antoniego Muchlińskiego w Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego*, „Przegląd Orientalistyczny” 1960, nr 4 (38), s. 432–435. Później korespondencję tę analizował J. Nowak, *Książd Ignacy Polkowski – kolekcjoner i „książkołap” w latach 1872–1888*, „Nasza Przyszłość” 1998, t. 89, s. 245–272, jednak jego badania skupiają się na Ignacym Polkowskim, podobnie jak J. Linettego, *Badania archeologiczne i historyczne księdza Ignacego Polkowskiego (1833–1888) w Wielkopolsce*, „Analecta. Studia i materiały do dziejów nauki” 2014, nr XXIII, z. 2, s. 1–47.

niusa (1584–1624) z 1768 roku, zawierająca odręczne notatki właściciela – listę książek o tematyce orientalnej. Analizie tego egzemplarza poświęcona jest dalsza część tekstu.

1. Stan badań

Antoni Muchliński, arabista i turkolog, jeden z pionierów studiów turkologicznych w Petersburgu, był niestrudzonym bibliofilem i poszukiwaczem poloników. Muchliński pochodził z ubogiej ziemiańskiej rodziny herbu Kotwicz, osiadłej w powiecie nowogródzkim. Studiował najpierw na Uniwersytecie Wileńskim (1823–1828), następnie w Petersburgu, gdzie otrzymał miejsce z puli studentów z Wilna. Wówczas zainteresował się tym, co wtedy nazywano językami wschodnimi (tureckim, arabskim i perskim). Otrzymał stypendium rządowe, które pozwoliło mu spędzić trzy i pół roku na Bliskim Wschodzie (1832–1835)². Po powrocie pracował na Uniwersytecie Petersburskim, z przerwą (1846–1849) na pobyt w Warszawie, gdzie na krótki czas objął stanowisko w Bibliotece Publicznej (dzisiejsza Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego). Władze carskie wymusiły na nim powrót do Petersburga. Tam był organizatorem studiów turkologicznych (jeszcze w 1839), a z czasem został dziekanem Wydziału Języków Wschodnich. Do Warszawy sprowadził się ponownie w 1860 roku, już na emeryturze. Niemal do końca życia regularnie jeździł po Europie i Bliskim Wschodzie (został między innymi zaproszony przez byłego studenta na otwarcie Kanału Sueskiego w 1869 roku). Zmarł w Warszawie po długiej chorobie i w całkowitym osamotnieniu w 1877 roku.

Pomimo ugruntowanej wiedzy i zebrania pokażnej ilości materiałów, Antoni Muchliński nie publikował nic, aż do śmierci Józefa Sękowskiego³ w 1858 roku. Dorobek naukowy orientalisty opisali szczegółowo już Kotwiczowie, warto wspomnieć jedynie, że jego zainteresowania obejmowały

² Z tego wyjazdu przywiózł 10 tomów notatek, które tylko częściowo opublikował jako *Wyjątek z podróży po Stambule* w „Pamiętniku Religijno-Moralnym” (1858, seria II, t. I, s. 5-6). Notatki widział jeszcze Pajewski, pisząc notę do „Kłósów”, jednak już Kotwiczowie uznali je za zaginione (W. Kotwicz, M. Kotwiczówna, *Orientalista Antoni Muchliński. Życie i dzieła*, Wilno 1935, s. 15).

³ Józef Sękowski (1800–1858) – polski orientalista, właściwy twórca studiów orientalnych w Petersburgu.

zarówno turkologię i arabistykę, jak i sprawy polskie, w tym szczególnie tatarskie⁴.

Najstarsze wzmianki o losach księgozbioru Muchlińskiego znajdują się w notach pośmiertnych sporządzonych przez Józefa Pajewskiego w „Kłosach” (1877) oraz Aleksandra Tyszyńskiego (szwagra Muchlińskiego) w „Kronice Rodzinnej” (1878)⁵. Józef Pajewski był kolegą zmarłego z czasów wileńskich, a w chwili pisania wspomnienia już emerytowanym profesorem Liceum Nieżyńskiego. Widział osobiście bibliotekę Muchlińskiego (określa ją jako „mogącą przynieść zaszczyt niejednemu z magnatów”) i wspomina o tym, że właściciel sprzedał już wcześniej jej część w Lipsku w czasie podróży⁶.

Aleksander Tyszyński, krytyk literacki i wykładowca Szkoły Głównej, we wspomnieniu pośmiertnym nadmienia wielokrotnie o okazałym księgozbiorze. Tyszyński, w przeciwieństwie do Pajewskiego wskazał, że do Lipska książki zostały przesłane, dodając, że pozostałe będą sprzedane na poczet długów zmarłego⁷.

W okresie międzywojennym opublikowano dwie obszerniejsze prace poświęcone Muchlińskiemu. Tadeusz Stanisław w 1935 roku wspomina o losie jego rękopisów, których część znajdowała się wówczas w Wilnie i Petersburgu, a wiele uległo rozproszению⁸. Także Władysław i Maria Kotwiczowie w biografii pod tytułem *Orientalista Antoni Muchliński. Życie i dzieła* opisują część losów jego biblioteki.

Alina Mrozowska w 1960 roku na łamach „Przeglądu Orientalistycznego” wskazała, że istnieje korespondencja Ignacego Polkowskiego na temat zakupu księgozbioru po Muchlińskim⁹. Autorka nadmienia, że część księgozbioru sprzedano jeszcze za życia badacza, a listy nie zawierają wzmianek o dziełach

⁴ W. Kotwicz, M. Kotwiczówna, dz. cyt., s. 50-61.

⁵ A. Tyszyński, *Antoni Muchliński (wspomnienie)*, [w:] *Aleksander Tyszyński. Pisma krytyczne*. T. 2. *Pisma od roku 1866*, red. P. Chmielewski, Kraków 1904, s. 816-833 (przedruk z „Kroniki Rodzinnej”).

⁶ J. Pajewski, *Antoni Muchliński*, „Kłosy” 1877, t. XXV, nr 647, s. 326-327.

⁷ A. Tyszyński, dz. cyt., s. 833.

⁸ T. Stanisław, *Antoni Muchliński, orientalista polski, 1808-1877*, „Rocznik Tatarski” 1935, t. II, s. 325.

⁹ A. Mrozowska, dz. cyt., s. 432-435.

orientalnych. Mrozowska dodała jeszcze, że zbiory Polkowskiego trafiły następnie w ręce Aleksandra Ponińskiego¹⁰, zaś jego spadkobiercy ofiarowali je Bibliotece Narodowej, gdzie spłonęły w czasie wojny. Reychman w *Polskim Słowniku Biograficznym* nadmienia tylko, że część księgozbioru trafiła do Biblioteki Narodowej¹¹.

W 1997 roku ukazał się artykuł Tamary P. Deryaginy i Olgi B. Frolovej, który szczegółowo opisuje rękopisy Muchlińskiego w bibliotece petersburskiej. Za dwoma tekstami Zalemana i Rozena (wydanymi w latach 1887–1888) autorki jako jedyne opisują losy księgozbioru sprzedanego w Lipsku¹².

Dopiero artykuł Tamary Bairašauskaitė z 2001 roku podaje szczegółowo dzieje spuścizny rękopiśmiennej Antoniego Muchlińskiego znajdujące się w Wilnie (w Litewskim Państwowym Archiwum Historycznym oraz w Bibliotece Uniwersytetu Wileńskiego). Ona też jako jedyna obszernie korzystała z korespondencji Polkowskiego, jednak skupiła się na losie jego rękopisów¹³.

Muchliński swoje pokaźne zbiory gromadził od lat młodzieńczych. Już w czasach studiów wileńskich (1823–1828), utrzymywany przez stryja Ignacego, wydawał większość swego majątku na książki¹⁴. Wizytujący Antoniego stryj odkrył, że mieszkanie jest nimi wypełnione po brzegi. Krewny wstrzymał bratankowi fundusze tuż po zakończeniu nauki i oznajmił, że wyłącza go z dziedziczenia (sam był kawalerem, z czasem zresztą decyzję o wydziedziczeniu zmienił)¹⁵.

¹⁰ Zob. A. Stelmach, *Poniński Aleksander*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXVII, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 1982–1983, s. 516–517.

¹¹ J. Reychman, *Muchliński Antoni*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXII, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 1989–1991, s. 243–244.

¹² K. Г. Залеман, В. Р. Розен, *Список персидским, турецко-татарским и арабским рукописям Библиотеки Императорского С.-Петербургского университета*, “Записки Восточного отделения Императорского Русского археологического общества” 1887, t. 2, s. 241–262; T. 3, 18, s. 197–222, za: T. P. Deryagina, O. Frolova, *Antoni Muchliński and his collection of Arabic Manuscripts in the St. Petersburg Library*, „Manuscripta Orientalia” 1997, t. 3, nr 4, s. 44–51.

¹³ T. Bairašauskaitė, *Spuścizna rękopiśmienna orientalisty Antoniego Muchlińskiego (1808–1877)*, „Białostocczyzna” 2001, nr 1–2, s. 37–46.

¹⁴ T. Stanis, dz. cyt., s. 304.

¹⁵ W. Kotwicz, M. Kotwiczówna, dz. cyt., s. 11–13; A. Tyszyński, dz. cyt., s. 819.

Aleksander Tyszyński wspomina, że Muchliński wracał do Petersburga z Egiptu z kilkoma pakami rękopisów i książek¹⁶. Odziedziczywszy pokaźny majątek po bezżennym stryju, przeznaczał go w większości na zakup książek, co stało się niemal jego obsesją. Po przejściu na emeryturę, wraz z całym księgozbiorem, notatkami i niewydanymi pracami, przeniósł się do Warszawy.

W 1870 roku z powodu fatalnego stanu finansów, Muchliński zmuszony został do sprzedaży „większej części” swojego księgozbioru do Lipska¹⁷. Stamtąd poprzez antykwariat Kuchlera książki trafiły w trzy różne miejsca – do Biblioteki Uniwersyteckiej w Petersburgu, Państwowej Biblioteki w Bayreuth oraz Królewskiej Biblioteki w Monachium¹⁸.

Po śmierci Muchlińskiego, na potrzeby spłaty pozostawionych po nim długów, kolejną partię księgozbioru nabył Ignacy Polkowski. Kotwiczowie nadmieniają, że po śmierci Polkowskiego w 1888 roku, jego zbiory biblioteczne przeszły w posiadanie hr. Aleksandra Ponńskiego, właściciela Horyńca, skąd trafiły do Biblioteki Narodowej, jednak bez rękopisów¹⁹.

2. Losy księgozbioru Muchlińskiego w świetle korespondencji Polkowskiego z Kosińskim

O sprzedaży księgozbioru Polkowskiemu wspominał już Tyszyński w liście do syna w 1880 roku²⁰. Pisał w nim o wizycie swojego kuzyna Stanisława Muchlińskiego w Krakowie w sprawie sprzedaży biblioteki ojca. Określa Polkowskiego jako „trudnego w interesach”.

W Bibliotece Jagiellońskiej zachowała się niepełna korespondencja Ignacego Polkowskiego i Kosińskiego dotycząca nabycia biblioteki po Antonim Muchlińskim (Rkps. 6103 II, k. 1-22). Zawiera ona listy Kosińskiego oraz

¹⁶ Także z płytą nagrobną z 846 roku, którą ofiarował Museum Asiaticum w Petersburgu. Tekst odczytał i opublikował Frähn, *Sur une pierre tumulaire rapportée de l’Egypte par M. Moukhilinsky*, „Bulletin Scientifique De l’Academie Impériale des Sciences de St. Petersbourg” 1838, nr 2(74), t. IV, s. 306. Po latach płytę odnalazł Ignacy Kraczkowski i w 1932 roku umieszczono ją w Instytucie Książki, Dokumentu i Pisma w Radzieckiej Akademii Nauk.

¹⁷ A. Tyszyńska, dz. cyt., s. 833; W. Kotwicz, M. Kotwiczówna, dz. cyt., s. 46.

¹⁸ T.P. Deryagina, O.Frolova, dz. cyt., s. 48.

¹⁹ W. Kotwicz, M. Kotwiczówna, dz. cyt., s. 62.

²⁰ P. Chmielowski, *Aleksander Tyszyński. Zarys biograficzno-literacki*, [w:] *Aleksander Tyszyński. Pisma krytyczne*. T. 1: *Pisma do roku 1866*, red. P. Chmielowski, [s. n.] Kraków 1904, s. LVI.

kilka notatek samego Polkowskiego, które uzupełniają braki w korespondencji i podsumowują całość transakcji.

Rozmowy i negocjacje trwały od czerwca 1878 aż do maja 1879 roku. Kontakt między pośredniczącym w imieniu rodziny Muchlińskiego Kosińskim a Ignacym Polkowskim nawiązał się po tym, gdy uczony dowiedział się o możliwości nabycia rękopisu *Dyaryusza podróży do cudzych krajów* synów Sobieskiego Gawareckiego (w maju 1878). Po udanej transakcji na kwotę 50 rubli Kosiński zaproponował Polkowskiemu zakup rękopisów oraz całej biblioteki po Muchlińskim i poprosił o przedstawienie swojej oferty. Kosiński w liście z 28 czerwca 1878 informuje, że wysłał katalog książek polskich, łacińskich, francuskich i niemieckich oraz pisze, że ich wartość została oszacowana przez Sobieszczańskiego na 1877 rubli. Nadmieniał także, że nie ustalono ceny za rękopisy²¹.

W liście z 10 lipca Kosiński informuje, że posyła kolejne rękopisy, potwierdza otrzymanie 200 rubli i prosi o przesłanie własnego szacunku dla biblioteki²². Negocjacje trwały i Kosiński zastrzega, że katalog pragnie jeszcze zobaczyć hr. Tyzenhaus, choć powątpiewa, by zdecydował się na zakup („choć to bogaty pan, ale skąpy i nie bibliograf”²³). W liście z 15 sierpnia 1878 uzgodniono zakup rękopisów za 600 rubli, na poczet których wliczono 200 zdeponowanych wcześniej, ostatecznie uzgodniono sprzedać całą bibliotekę za 1000 rubli. Były to kwoty znaczne, skoro rachmistrz w Warszawie zarabiał rocznie w 1878 roku 675 rubli, a czynsz za mieszkanie jednoizbowe w 1875 roku wynosił 45 rubli²⁴.

Transport biblioteki odbył się za pośrednictwem Księgarni Gebethner i Wolff. Po odebraniu przesyłki Polkowski wytyka Kosińskiemu brak kilkunastu pozycji oraz defekty w kolejnych. Wnioskując z ich późniejszej korespondencji – odmówił zapłaty reszty należności dopóki straty nie zostaną wyrównane²⁵. Polkowski miał wówczas przez czas jakiś wspomnienia Muchlińskiego,

²¹ *Korespondencja X. Ign. Polkowskiego z Kosińskim o nabycie biblioteki po ś.p. Muchlińskim*, rękopis, Biblioteka Jagiellońska, sygn. 6103 II, k. 3.

²² Tamże, k. 4-5.

²³ Tamże, k. 8.

²⁴ S. Siegel, *Ceny w Warszawie w latach 1816–1914. Les prix à Varsovie de 1816 à 1914*, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Poznań 1949, s. 271.

²⁵ Pełna lista braków i defektów w notatach Polkowskiego, *Korespondencja*, dz. cyt., k. 14-15.

Filip A. Jakubowski, *Nowe ustalenia w sprawie księgozbioru Antoniego Muchlińskiego...*

które jednak na prośbę syna odesłał Kosińskiemu. Ten w kolejnym liście (z 13 lutego 1879 roku) usprawiedliwia się:

Przykro mi bardzo, że znalazł Pan różne braki i defekty w nabytych książkach, ale ja nic temu nie winienem. Szkoda wielka, że nie polecił [Pan] komuś, jak parę razy proponowałem przejrzenia książek i przejęcia ich na miejscu, bo ja uprzedzałem że przejmując bibliotekę śp. Muchlińskiego na depozyt sam nie rozpakowałem książek i nie sprawdzałem z katalogami, a zatem nadmieniałem, że nie mogę zaręczyć czy nie będzie jakich braków, zapewniałem tylko, że żadne dzieło nie było przeze mnie sprzedane, albo oddane komukolwiek, co i teraz powtarzam²⁶.

Kosiński tłumaczy się Polkowskiemu, że ten chciał jedynie książki polskie, a obcojęzyczne zostały odesłane do Petersburga. Powołuje się na list z 21 listopada 1878 roku (nie zachował się), w którym miał się zgodzić na udostępnienie jedynie książek polskich, a Polkowski w żadnym miejscu nie żąda katalogu książek „na obcych językach”, więc przez Kosińskiego zostaje to uznane za nieporozumienie. Nie omieszkął przy tym wytknąć Polkowskiemu, że sprzedaż odbyła się za mniejszą niż oszacowana wcześniej kwotę i odmówił sprzedaży biblioteki na raty Żydom, bo wolał prowadzić interesy z nim.

List z 13 lutego 1879 jest pierwszym, który wyraźnie wskazuje, że rozdzielono księgozbiór polski od obcego, a ten został wysłany do Petersburga (bez sprecyzowania w czyje ręce). Jest to także ostatni zachowany list Kosińskiego, dalej jest jeszcze jeden brudnopis listu Polkowskiego.

Historyk nie zgadza się w nim na proponowane jako rekompensatę przez Kosińskiego inne pozycje (w tym obrazy i mapy). Dodaje, że panowie uzgodnili tylko wyłączenie części książek do „zakładu s. Marty”. Ujawnia także, że część książek Muchlińskiego nabyła już inna biblioteka w Warszawie (skreślił – Biblioteka Zamoyskich), co stało w sprzeczności z deklaracją Kosińskiego. Sugeruje dalej, że sam zleci oszacowanie otrzymanego księgozbioru Dyrektorowi Biblioteki Jagiellońskiej lub innej osobie. Zgadza się nie upominać o dzieła obce, które nie były częścią katalogu i całą sprawę nazwał na koniec „arcynieprzyjemnym interesem”²⁷.

²⁶ Tamże, k. 16.

²⁷ Tamże, k. 19.

Źródło milczy nad dalszymi losami tego sporu, czy Kosiński wysłał brakujące dzieła, czy też zmniejszono wartość biblioteki, jak sugerował Polkowski. Znane są natomiast dalsze losy księgozbioru Polkowskiego, zawierającego już książki Muchlińskiego.

Po śmierci Polkowskiego (1888) jego zbiory (9679 dzieł w 16529 tomach) nabył na licytacji w 1895 roku Aleksander Poniński i włączył do Biblioteki Horynieckiej. Część rękopisów sprowadził wcześniej Jan Działyński dla Biblioteki Kórnickiej²⁸, a kilka inkunabułów Polkowski przekazał w testamencie bibliotece Seminarium Duchownego w Warszawie²⁹. Janusz Nowak ustalił, że z kolekcji Muchlińskiego, Polkowski przekazał sześć rękopisów do Biblioteki Czartoryskich³⁰.

Należy w tym miejscu uzupełnić informacje o dalszych losach księgozbioru Ponińskiego, którego częścią, jak wiemy, były zakupione przez Polkowskiego zbiory po Muchlińskim. Czas jakiś po śmierci syna Aleksandra Ponińskiego – Kaliksta, znajdowały się one w magazynach Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie (do roku 1926). Zbiory przekazano ostatecznie młodej wówczas Bibliotece Narodowej, gdzie opatrzone je, zgodnie z życzeniem spadkobierców Ponińskiego, stosownym ekslibrisem. Książki te spłonęły wraz z Biblioteką Krasieńskich na Okólniku w Warszawie w 1944 roku, jednak nie była to cała kolekcja Ponińskiego. Jego główny spadkobierca, Stanisław Karwowski (1879–1939, prywatnie zięć Aleksandra, szwagier Kaliksta), wydzielił z Biblioteki Horynieckiej około 6 tysięcy pozycji (w tym dubletów), które trafiły do jego majątku w Szalejewie (powiat gostyński w Wielkopolsce). Książki z tej kolekcji miały własne ekslibrisy „Ex Libris Biblioteki Horynieckiej. Biblioteka Szalejewska”³¹. Mariusz Leszczyński opisuje, że po 1945 roku

²⁸ Katalog on-line Biblioteki Kórnickiej (<http://baza1-bis.man.poznan.pl/cgi-bin/makwww.exe>, dostęp: 13.III.2019 r.) wykazuje 574 pozycje z proveniencją Ignacego Polkowskiego (w tym 553 stare druki, 19 rękopisów oraz dwa druki XIX wieczne). Nie ma wśród nich żadnej z podpisem Muchlińskiego. Książki ze zbiorów Polkowskiego znajdują się także w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu.

²⁹ R. Bender, *Polkowski Ignacy*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXVII, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 1982–1983, s. 322–324.

³⁰ J. Nowak, dz. cyt., s. 250.

³¹ B. Szulc-Golska, *Wielkopolskie Biblioteki Prywatne*, [w:] *Biblioteki Wielkopolskie i Pomorskie*, red. S. Wierczyński, Komitet Organizacyjny IV Zjazdu Bibliofilów i II Zjazdu Bibliotekarzy Polskich, Poznań 1929, s. 262.

Filip A. Jakubowski, *Nowe ustalenia w sprawie księgozbioru Antoniego Muchlińskiego...*

władze państwowe zarekwirowały księgozbiór szalejewski i przekazały go Bibliotece Uniwersyteckiej w Poznaniu (w sumie 2500 woluminów³²), podaje także informacje o kilkudziesięciu co najmniej egzemplarzach z tego zasobu w rękach prywatnych³².

3. *Grammatica Arabica cum Fabulis Lokmani* Erpeniusa z kolekcji Muchlińskiego w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu

W zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu znajduje się pięć starodrucznych woluminów autorstwa niderlandzkiego pioniera studiów orientalnych Thomasa Erpeniusa. Wśród nich jest „*Grammatica Arabica cum Fabulis Lokmani etc. accedunt excerpta anthologiae veterum Arabiae poetarum quae inscribitur Hamasa Abi Temmam ex mss. Biblioth. Academ Batavae edita, conversa et notis illustrata ab Alberto Schultens praefatio. Lugduni Batavorum apud Samuelem et Joannem Luchtmans 1768*”³⁴. Zawiera ona podpis Antoniego Muchlińskiego wraz ze spisem czterdziestu dzieł o tematyce orientalnej.

	Spis Muchlińskiego (zachowana oryginalna pisownia)	Identyfikacja dzieła
1.	Erpenii – C. Chrest. Schultensii	Thomas Erpenius, <i>Rudimenta linguae arabicae auctore Thoma Erpenio florilegium Sententiarum arabicarum ut et clavim dialectorum ad praesertim arabicae adjecit Alb. Schhultens. Lugduni Batavorum apud Samuelem Luchtmans 1733</i> [lub wydanie z 1770 r.]
2.	Sacy Grammatyka. 2 tomy.	Silvestre de Sacy, <i>Grammaire arabe à l’usage des élèves de l’Ecole des Langues orientales vivantes avec figures, Imprimerie Debure, Paris 1810</i> [lub późniejsze wydania]

³² R. Nowicki, *Działalność Aleksandra Birkenmajera na rzecz ochrony zbiorów bibliotecznych. Ziemie zachodniej i północnej Polski w latach 1945–1947*, Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu, Poznań 2006, s. 151.

³³ M. Leszczyński, *Dzieje Biblioteki Horynieckiej książąt Ponińskich*, „Rocznik Lubaczowski” 2000, t. 9-10, s. 9-12.

³⁴ Sygnatura SD 4363 II.

3.	Sacy Chrestom. 3 [ciąg dalszy zaklejony ekslibrisem BUAM]	Silvestre de Sacy, Chrestomathie arabe, ou Extraits de divers écrivains arabes, tant en prose qu'en vers, à l'usage des élèves de l'Ecole spéciale des langues orientales vivantes, Paris 1804-1815, Imprimerie impériale
4.	Jahna Chrestom. [ciąg dalszy zaklejony ekslibrisem BUAM]	Johann Jahn ³⁵ Arabische Chresomathie, Wien 1802, Bey Christ. Friedr. Wappler und Beck
5.	Freytaga Chrestom. [ciąg dalszy zaklejony ekslibrisem BUAM]	Georg [Wilhelm] Freytag, Chrestomathia Arabica. Gramatica historica. In usum scholarum Aabicerum ex codibus inedito conscripta, Bonnae ad Rhenum 1834, F. Baadeni.
6.	Henrii Chrest.	Identyfikacja niemożliwa
7.	Vatera Gramm.	Johann Severin Vater, Friedrich Theodor Rink, Arabisches, Syrisches und Chaldäisches Lesebuch das Arabische größtentheils nach bisher ungedruckten Stücken mit Verweisungen auf die Grammatik und mit erklärenden Wortregistern, Leipzig 1802, Crusius
8.	Koran 2 części	Identyfikacja niemożliwa
9.	Nowy Testament po arabsku	Identyfikacja niemożliwa
10.	Psalmy	Identyfikacja niemożliwa
11.	Golii Lexicon	Iacobi Golii [Jacobus Golius] Lexicon Arabico-Latinum, contextum ex probationibus Orientis lexicographis Accedit index Latinus copiosissimus, qui lexicum LatinoArabici vicem explere possit, Lugduni Batavorum, typis Abrahami et Bonaventurae Elsevirorum, prostant Rotordami 1653
12.	Erdmanna Prodromus Wilmet.	[Franz von Erdmann] Prodromus ad novam Lexici Willmetiani editionem adornandam, etc., Casani, 1821.
13.	Erdmanna Historia Chalifen	Franz von Erdmann, Kritische Beurtheilung der von Quatremère herausgegebenen Histoire des mongols de la Perse, Kasan 1841, In der Universitäts-Typographie
14.	Frehn Numophyl. Potot.	Christian Martin Frähn, Numophylacium orientale Pototianum, Rigae 1813, Casani
15.	Frehn Muhammad Museum	Christian Martin Frähn, Das muhammedanische Münzkabinet des asiatischen Museums der kaiserl. Akademie der Wissenschaften zu St Petersburg 1825, K. Akademie der Wissenschaften

³⁵ Johann Jahn (1750–1816) – austriacki orientalista i teolog.

16.	Frehn Numi Muhammad	Christian Martin Frähn, Sammlung kleiner Abhandlungen die muhammedanische Numismatik betreffend, Leipzig 1839, Voss
17.	Bajki Lokmana po Polsku	Podobieństwa czyli bayki mędrca Lokmana, tłum. Józef Sękowski, Wilno 1818, w Drukarni XX. Pijarów
18.	Bahtianowa Lebida M.	Иван Ботьянов, Моаллака Лебида и Темимянка Абулолы : Поэмы, пер. с араб. яз. Иваном Ботьяновым, анкт-Петербург : тип. Имп. Воспитательного дома, 1827
19.	Uwarowa Nonna	[Siergiej Siemonowicz Uwarow] Ouwaroff, Nonnos von Panopolis der Dichter. Ein Beytrag zur Geschichte der Griechischen Poesie, St. Petersburg 1817, Pluchart,
20.	Uwarowa o Akademii W[schod]niej	[Siergiej Siemonowicz Uwarow] Projet d'une académie asiatique, Saint-Pétersbourg 1810, de l'Imprimerie d'Alexandre Pluchart
21.	Charm krytyka	François Bernard Charmoy, Observations d'un philologue européen sur la lettre de Tutundju-Oglou Moustafa-Aga [i.e. J. Sękowski] Monsieur Thaddée Bulgarin (...), Saint-Pétersbourg 1828, C. Hintze.
22.	Niebuhr Voyage 2 tomy	Karsten Niebuhr, Voyage en Arabie et en d'autres pays circonvoisins, Amsterdam 1776-1780, AS.J. Baalde
23.	Grammatyka Turecka Besse	Jean Charles de Besse, Abrégé de la grammaire turque, contenant, outre les principes de cette langue, des idiotismes, des discours familiers et un petit vocabulaire en français, turc et hongrois, Pest 1829, O. Wigand
24.	Historia decem Vesirorum en ed. Knös	Gustavus Knös, Historia Decem Vezirorum et filii Regis Azad Bacht : insertis undecim aliis narrationibus, Göttingen 1807, Dieterich
25.	Wilkena Gram. Perska 2 tomy	Fridericus [Friedrich] Wilken, Institutiones ad fundamenta linguae Persicae cum chrstomathia maximam partem ex auctoribus ineditis collecta et Glossario Locupleti, Lipsiae 1805, Sumptibus Siegf. Lebr. Crusii
26.	Baldyрева Chr. Perska 2 tomy	Алексей Васильевич Болдырев, Персидская хрестоматия, изданная Алексеем Болдыревым, профессором восточных языков при Императорском Московском университете, Москва 1826
27.	Sękowskiego Huns.	[Józef Sękowski] Joseph Senkowski, Supplément à l'histoire générale des Huns, des Turcs et des Mongols, St. Petérsbourg 1824, Imprimerie de l'Academie Impériale des Sciences

28.	Sękowskiego Collectana 2 tomy	Józef Sękowski, Collectanea z dziejopisów tureckich rzeczy do historii polskiej służących: z dodatkiem objaśnień potrzebnych i krytycznych uwag, Warszawa 1824-1825, nakładem Zawadzkiego i Węckiego uprzywilejowanych drukarzy i księgarzy Dworu Królestwa Polskiego, t. 1-2
29.	Krusiński Prodromus	[Tadeusz Kruśński] Prodromus ad tragicam vertentis belli Persici historiam (...) Ex Turcico, additis scholijs, latine facta opera Judae Krusinski, acc. ejusdem de legationibus Polpno-Persicis disp, Leopoli 1734,
30.	Jańczara [sic!] Pamiętniki	Konstantyn Mihajlovic z Ostrowicy, [Kronika turecka] Pamiętniki Janczara ³⁶
31.	Munnich de Poesi Persica	Wilhelm Münnich, De poesi Persica, Cracoviae 1824, apud Grabowscium
32.	Nowy Testament po Turecku	Kitāb al-‘Ahd al-ḡadīd al-mansūb ilā rabbinā ‘Īsā al-Masīḥ, Bārīs 1819, Dār at-Tibā‘a al-Malakiyya al-Ma’mūra [tłum. Wojciech Bobowski]
33.	Nowy Testament po Tatarsku	identyfikacja niemożliwa
34.	Nakaz Katarzyny po Tatarsku	identyfikacja niemożliwa
35.	Fuksa o Chanach Ordy Kirgizkiej	Карл Фёдорович Фукс, Учтивость киргизского хана, Заволжский муравей. Казань, 1832. т. 2, nr 13 lub tegoż Пребывание в Казани киргизского хана Жеан-Гира, „Казанский вестник”, 1826
36.	Frehn de Numi Bulgariae	Christian Martin Frähn, De numorum Bulgharicorum forte antiquissimo libri duo, Casani 1816
37.	Frehn de origine voc Денги	Christian Martin Frähn, De origine vocabuli russici Денги, Casani 1815
38.	The Story of al-Raoui. A tale fr. the Arab	The story of Al Raoui, a tale from the Arabic, [tłum. William Beckford], London 1799, C. Whittingham
39.	Historien om de vezirer overs. af arabisk red. R. Rask	Historien om de ti Vezirer og hvorledes det gik dem med Kong Azád Bachts Søn, Overs. af Arabisk til Nyårsgave for 1829 ved R. Rask
40.	Voyage dans l’Empire de Maroc par Potocki	[Jan Potocki], Voyage dans l’Empire de Maroc fait en l’anne 1791 suivi du voyage de Hafez recit oriental, Varsovie, Chez P. Dufour 1792

³⁶ Z racji kilku wydań dzieła niemożliwe jest wskazanie, które z nich posiadał Muchliński.

Najnowsza książka została rozpoznana na 1841 rok, a więc założyć można, że spis ten powstał już w okresie pracy Muchlińskiego w Petersburgu lub w czasie krótkiej przerwy na pobyt w Warszawie. Lista wskazuje także, że oprócz najsilniejszej wówczas orientalistyki niemieckiej, Muchliński korzystał głównie z dzieł uczonych związanych z Rosją.

W Bibliotece Uniwersyteckiej w Poznaniu znajdują się wprawdzie egzemplarze części książek z tej listy, ale żadna z nich nie posiada podpisu Muchlińskiego, a znaki proveniencyjne wskazują na inne pochodzenie.

Muchliński nie był pierwszym właścicielem dzieła Erpeniusa. Na karcie tytułowej znajduje się wpis innego arabisty, działającego w I połowie XIX wieku – Antoniego Schemiotha, będącego przyjacielem Muchlińskiego z czasów studiów w Petersburgu³⁷.

Próby odnalezienia drogi, jaką przybył Erpenius Muchlińskiego do poznańskiej biblioteki, okazały się niemożliwe. Choć Muchliński przebywał krótko w Poznaniu w 1845 roku³⁸, jest to oczywiście trop fałszywy. Istnieje szansa, że przebywając w Wielkopolsce przekazał książkę osobie prywatnej, ale tego rozwiązania nie da się udowodnić. Nie trafiła ona także do zbiorów Polkowskiego, ponieważ, jak już wskazałem, nie kupił on dzieł obcych, a ponadto oznaczał swoje zbiory ekslibrisem pieczętnym.

Istnieją różne ścieżki, którymi książka ta dotarła do Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu. Mogła być częścią księgozbioru sprzedanego do Lipska w 1870 roku. Derygina i Florova wskazują za Zalemanem i Rozenem, że książki sprzedane w Niemczech trafiły do trzech różnych bibliotek. Nie ma znaków proveniencyjnych, które potwierdziłyby w Erpeniusie którąkolwiek z nich.

Drugą ścieżką może być przejęcie książki po śmierci Muchlińskiego, ale jeszcze przed wywiezieniem księgozbioru obcojęzycznego do Petersburga (tam otrzymałaby oznaczenia miejscowej biblioteki). Jest to możliwe, ponieważ Polkowski wspomina o tym, że książki Muchlińskiego zniknęły z jego kolekcji jeszcze przed ich oficjalnym zlicytowaniem.

Grammatica Arabica... dotarła do Biblioteki Uniwersyteckiej wraz z ogromną liczbą zbiorów zabezpieczonych po II wojnie światowej. Kierują-

³⁷ A. Tyszyński (dz. cyt., s. 819) wspomina go jako jednego z uczniów instytutu języków wschodnich na rok 1829.

³⁸ J. Pajewski, dz. cyt., s. 327.

cy wówczas biblioteką Aleksander Birkenmajer, zabezpieczył w latach 1945–1946 ponad 610 tysięcy woluminów³⁹, które w większości zostały włączone do zbiorów Uniwersytetu Poznańskiego. Wpisywanie ich do katalogu trwało aż do początku lat 50. XX wieku, a książki pochodzące z wielu źródeł (częściowo skonfiskowane przez Niemców na terenie Wielkopolski i nie tylko, częściowo przez nich pozostawione na ziemiach zachodnich w 1945 roku) trafiały do wspólnych magazynów. Nie sposób dzisiaj odnaleźć pochodzenia danej pozycji, o ile sama nie posiada znaków proveniencyjnych (te zresztą były nieraz niszczone). W księdze inwentarzowej także brakuje informacji o jej pochodzeniu⁴⁰. Numer akcesyjny (105627) również nie daje odpowiedzi, odsyła do „Zbiorów różnego pochodzenia”⁴¹.

Podsumowując, z dużym prawdopodobieństwem należy wskazać, że Erpenius ze zbiorów Muchlińskiego trafił do Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu po II wojnie światowej. Nie można jednak ustalić jego wcześniejszego właściciela. Sprawa szczegółowej drogi, jaką przebyła *Gramatyka* Erpeniusa z rąk Muchlińskiego do Poznania, pozostaje w świetle braku źródeł nierozstrzygnięta.

³⁹ R. Nowicki, dz. cyt., s. 151.

⁴⁰ *Inwentarz starodruków Biblioteki Głównej U[niwersytetu] P[oznańskiego]*, t. 2 [księga znajduje się w Sekcji Starych Druków BG UAM].

⁴¹ *Rozmieszczenie książek „Akcji Porządkowania Zbiorów”*, [w:] *Sprawozdania z czynności związanych z porządkowaniem zbiorów zabezpieczonych (miesięcznie), 1950 (III-VII)*, Archiwum BUAM w Poznaniu, sygn. 557, k. 234.

Bibliografia

- Bairašauskaitė T., *Spuścizna rękopiśmienna orientalisty Antoniego Muchlińskiego (1808–1877)*, „Białostocczyzna” 2001, nr. 1-2, s. 37-46.
- Bender R., Polkowski Ignacy, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXVII, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 1982-1983, s. 322-324.
- Chmielowski P., *Aleksander Tyszyński. Zarys biograficzno-literacki*, [w:] *Aleksander Tyszyński. Pisma krytyczne*. T. 1. *Pisma do roku 1866*, red. P. Chmielewski, [s.n.] Kraków 1904, s. I-LX.
- Deryagina T. P., O. Frolova, *Antoni Muchliński and his collection of Arabic Manuscripts in the St. Petersburg Library*, „Manuscripta Orientalia” 1997, t. 3, nr 4, s. 44-51.
- Frähn Ch., *Sur une pierre tumulaire rapportée de l’Egypte par M. Moukhlinsky*, „Bulletin Scientifique De l’Academie Impériale des Sciences de St. Petersburg” 1838, nr 2(74), t. IV, s. 306.
- Inwentarz starodruków Biblioteki Głównej U[niwersytetu] P[oznańskiego]*, t. 2 [księga znajduje się w Sekcji Starych Druków BG UAM.].
- [b.a.] *Korespondencja X. Ign. Polkowskiego z Kosińskim o nabycie biblioteki po ś.p. Muchlińskim*, Rękopis Biblioteki Jagiellońskiej 6103 II.
- Kotwicz W., Kotwiczówna M., *Orientalista Antoni Muchliński. Życie i dzieła*, Wilno 1935.
- Leszczyński M., *Dzieje Biblioteki Horynieckiej książąt Ponińskich*, „Rocznik Lubaczowski” 2000, t. 9-10, s. 9-12.
- Linetty J., *Badania archeologiczne i historyczne księdza Ignacego Polkowskiego (1833–1888) w Wielkopolsce*, „Analecta. Studia i materiały do dziejów nauki” 2014, nr XXIII, z. 2, s. 1-47.
- Mrozowska A., *Działalność Antoniego Muchlińskiego w Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego*, „Przegląd Orientalistyczny” 1960, 4 (38), s. 432-435.
- Muchliński A., *Wyjątek z podróży po Stambule*, „Pamiętnik Religijno-Moralny” 1858, seria II, t. I, s. 5-6.
- Nowak J., *Ksiądz Ignacy Polkowski – kolekcjoner i „książkołap” w latach 1872–1888*, „Nasza Przeszłość” 1998, T. 89, s. 245-272.
- Nowicki R., *Działalność Aleksandra Birkenmajera na rzecz ochrony zbiorów bibliotecznych. Ziemia zachodniej i północnej Polski w latach 1945–1947*, Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu, Poznań 2006.
- Pajewski J., *Antoni Muchliński*, „Kłosy” 1877, t. XXV, nr 647, s. 326-327.

Filip A. Jakubowski, *Nowe ustalenia w sprawie księgozbioru Antoniego Muchlińskiego...*

Reychman J., *Muchliński Antoni (1808-1877)*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXII, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 1977, s. 243-244.

Rozmieszczenie książek „Akcji Porządkowania Zbiorów”, [w:] *Sprawozdania z czynności związanych z porządkowaniem zbiorów zabezpieczonych (miesięcznie)*, 1950 (III-VII), Archiwum BUAM w Poznaniu, sygn. 557, k. 234.

Siegel S., *Ceny w Warszawie w latach 1816-1914. Les prix á Varsovie de 1816 à 1914*, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Poznań 1949.

Stanisz T., *Antoni Muchliński, orientalista polski, 1808-1877*, „Rocznik Tatarski” 1935, t. II, s. 302-326.

Stelmach A., *Poniński Aleksander*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXVII, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 1982-1983, s. 516-517.

Szulc-Golska B., *Wielkopolskie Biblioteki Prywatne*, [w:] *Biblioteki Wielkopolskie i Pomorskie*, red. S. Wierczyński, Komitet Organizacyjny IV Zjazdu Bibliofilów i II Zjazdu Bibliotekarzy Polskich, Poznań 1929.

Tyszyński A., *Antoni Muchliński (wspomnienie)*, [w:] *Aleksander Tyszyński. Pisma krytyczne. T. 2. Pisma od roku 1866*, red. P. Chmielewski, [s.n.] Kraków 1904, s. 816-833.

Katalog on-line Biblioteki Kórnickiej, <http://baza1-bis.man.poznan.pl/cgi-bin/makwww.exe>, [dostęp: 13.III.2019 r.].